

**MUAMMOLI YONDASHUVLARNING TA'LIMDAGI ROLI VA O'QITISH
JARAYONIGA TATBIG'I****Sirojiddinov Husanjon Sayfiddin o'g'li****Karimov Samandar Mo'ydinjon o'g'li****Azimov Azizbek Alisher o'g'li***Farg'ona davlat universiteti "Amaliy matematika"
mutaxassisligi magistrantlari*

Annotatsiya: Ushbu maqolada muammoli yondashuv metodining ta'rifi, mohiyati va ta'lim jarayonidagi ahamiyati ko'rib chiqiladi. Muammoli vaziyatlarni yaratish orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, ijodiy yondashuvni shakllantirish hamda bilimni samarali egallashga ko'maklashuvchi metodning afzalliklari va qiyinchiliklari yoritilgan. Tadqiqotda o'quvchilarni qiziqtiruvchi va faollashtiruvchi turli muammoli savollarni qo'llash natijalariga alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek, muammoli yondashuv metodi yordamida bilimni mustahkamlash, guruhli ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish va o'quv jarayonida yuqori samaradorlikka erishish imkoniyatlari tahlil qilingan. Mualliflar ta'lim jarayonida mazkur metodni muvaffaqiyatli qo'llash uchun o'qituvchilarni puxta tayyorlash va rejalashtirish muhimligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: muammo, muhokama, izlanish, tahlil, qilish, umumlashtirish, mantiqiy fikrlash, ijodkorlik, mustaqil o'rganish

KIRISH. Bugungi kunda har qanday fan o'qituvchisi mukammal bilimga ega bo'lishi bilan birgalikda u zamonaviy o'qitish qonuniyatlarini chuqur o'zlashtirgan bo'lishi zarur. Hozirgi vaqtda jamiyatimiz oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biri yangicha tafakkur, ijodiy fikrlash, intellektual salohiyatga ega bo'lgan barkamol avlodni tarbiyalashdir. Ta'lim jarayonining rivojlanishi va samaradorligini oshirish uchun turli metodik yondashuvlardan foydalanish zarur. O'qitish metodlari nafaqat bilimni uzatish, balki o'quvchilarning mantiqiy fikrlash, ijodkorlik, muammolarni hal qilish va mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishni ham maqsad qilishi lozim. Ushbu qo'llanma orqali biz ta'lim jarayonini rivojlantirishda qo'llanilishi mumkin bo'lgan metodlar, xususan, muammoli yondashuv metodi haqida batafsil ma'lumotga ega bo'lamiz.

Metod (yun. "metodos"— bilish yoki tadqiqot yo'li, nazariya, ta'limot) — voqelikni amaliy va nazariy egallash, o'zlashtirish, o'rganish, bilish uchun yo'l yo'riqlar, usullar majmuasi, falsafiy bilimlarni yaratish va asoslash usuli.

Muammoli vaziyat yaratish jarayoning borishida asosan talabalarning fan haqida tushuncha, tasavvurlarga ega ekanligini bilish o'qituvchi uchun asosiy masala bo'lishi lozim. Fan haqida atroflicha malumotga ega bo'lmagan talaba dars jarayonini tushunmagan holda o'tgazadi.

Dars jarayonida o'tilayotgan fani o'qituvchi bosqichma bosqich tushuntirib malumotlar bilan boyitish va muammoli vaziyat yaratishda har bir bosqichga moslab vazifalar tayyorlashi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Yuqoridagi keltirilgan fikrlarga asoslangan holda Professor o'qituvchilar tomonidan Suxbat metodi yordamida Fan haqida tushuncha berish va har bir talabaning fikrini eshtirish va ularda fan yuzasida ko'nikma hosil qilish orqali ko'zlangan maqsadga erishish mumkin. Suhbat metodi yordamida talabalar o'rtasida aktiv va passiv talabalarni ajratib olish ular o'rtasidagi to'fovutni qisqartirish aktiv talabalar qatoriga qo'shish muhim hisoblanadi. Shiddat bilan rivojlanayotgan davrda talablarning bilish doirasi va fikrlash qobiliyati ham sezilarli o'sib bormoqda. Ularning qobiliyatini to'g'ri shakllantirish asosida Fanni yaxshiroq o'zlashtirish, kelajak faoliyatida qo'llash imkonini yaratishini tushuntirish darsning katta yutug'i hisoblanadi.

METODLAR

Ta'lim metodlarining umumiy tasnifi

Ta'lim jarayonini tashkil etishda qo'llanilishi mumkin bo'lgan asosiy metodlar quyidagicha tasniflanadi:

An'anaviy metodlar: Ma'ruza, suhbat, ko'rsatmalar berish va darslik bilan ishlash orqali ta'lim olish. Ushbu metodlar o'qituvchining faolligiga asoslanadi va asosan tayyor bilimlarni uzatishga yo'naltiriladi.

Innovatsion metodlar: Bunga interfaol yondashuvlar, masofaviy ta'lim texnologiyalari, o'yinli ta'lim, muammoli yondashuv va boshqa yangi pedagogik texnologiyalar kiradi.

Muammoli yondashuv metodi: Bu metodda o'qituvchilarni muammolarni hal qilish jarayoniga jalb qilish orqali o'quv faoliyatining faolligi ta'minlanadi.

Mustaqil ish va loyihaviy metodlar: Talabalarni mustaqil izlanishga yo'naltirish orqali bilim olishni tashkil etadi.

Muammoli yondashuvni boshqa metodlar bilan solishtirish

Xususiyat	Muammoli yondashuv	An'anaviy metodlar	Interfaol metodlar
Ta'lim jarayonidagi rol	O'quvchilar markaziy o'rinda	O'qituvchi markaziy o'rinda	O'quvchilar va o'qituvchi birgalikda
Faollik darajasi	Yuqori	O'rtacha	Yuqori
Ijodkorlik	Rivojlanadi	Kam rivojlanadi	Rivojlanadi
Bilimni qo'llash	Amaliy va nazariy	Asosan nazariy	Amaliy va nazariy

Muammoli yondashuv metodining ta'rifi va mohiyati.

Muammoli yondashuv – bu o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, muammolarni tahlil qilish va ularga ijodiy yechim topish maqsadida tashkil etiladigan ta'lim shaklidir. Ushbu yondashuv o'quv jarayonida o'qituvchi tomonidan maxsus yaratilgan muammoli vaziyatlar orqali amalga oshiriladi. Muammoli ta'limning

asosiy mohiyati – o‘quvchining bilimga ega bo‘lish jarayonida mustaqil fikrlashi, savolga javob izlashi va ilmiy muammoni hal etishi bilan bog‘liq. Bu yondashuv orqali o‘quvchilar o‘zlari uchun yangi bilimlarni kashf qiladilar va ulardan amaliyotda foydalanishni o‘rganadilar.

Muammoli yondashuvning nazariy asoslari sovet pedagogikasi va psixologiyasi vakillari tomonidan ishlab chiqilgan. Jumladan, L.S. Vygotskiy, S.L. Rubinshteyn va A.N. Leontyevlar o‘z tadqiqotlarida ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning faoliyatini tashkil etishda muammoli vaziyatlarni yaratish zarurligini ta‘kidlaganlar. Mazkur yondashuv o‘qituvchining o‘qitish jarayonidagi faolligini oshiribgina qolmay, balki o‘quvchilarni o‘quv faoliyatining faol ishtirokchilariga aylantiradi.

Muammoli yondashuvda asosiy e‘tibor quyidagilarga qaratiladi:

Muammoli vaziyat yaratish: O‘quvchilar uchun qiziqarli va murakkab muammolarni taklif qilish.

Mustaqil fikrlashni rag‘batlantirish: O‘quvchilarga tayyor javoblarni bermasdan, ularni izlanishga undash.

Ijodkorlikni rivojlantirish: Bir nechta yechim variantlarini topish imkoniyatini yaratish.

Muammoli yondashuv metodi quyidagi bosqichlardan iborat:

1. Muammoni aniqlash va qo‘yish.
2. Muammoning mumkin bo‘lgan yechimlarini muhokama qilish.
3. Axborot yig‘ish va tahlil qilish.
4. Muammoni hal qilish bo‘yicha qaror qabul qilish.
5. Natijalarni baholash va umumlashtirish.

Muammoli yondashuv metodining afzalliklari

- **Bilimning mustahkamligi:** Muammolarni hal qilish orqali o‘rganilgan bilimlar chuqurroq o‘zlashtiriladi.

- **Faollikni oshirish:** O‘quvchilar dars jarayonida faol ishtirok etadi.

- **Ijodiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish:** Talabalar o‘z qarashlarini tahlil qilish va yangi g‘oyalarni taklif qilishga o‘rganadilar.

- **Jamoadagi ish ko‘nikmalarini rivojlantirish:** Guruh bo‘lib ishlash orqali muloqot va hamkorlik qobiliyatlari rivojlanadi.

Ta‘lim jarayonida muammoli yondashuv metodini qo‘llash.

Muammoli yondashuv metodini ta‘limning turli bosqichlarida qo‘llash mumkin:

- Boshlang‘ich ta‘limda: Qiziqarli va oddiy muammolar orqali o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish. Misol: "Qishloq xo‘jaligi mahsulotlari qanday etishtiriladi?" mavzusida oddiy muhokama.

- O‘rta ta‘limda: O‘quvchilarga murakkabroq muammolarni taklif qilish. Misol: Matematika darsida: "Ikki shahar orasidagi masofani topish uchun qanday usuldan foydalanish kerak?"

- Oliy ta‘limda: Mutaxassislikka oid chuqur masalalarni tahlil qilish. Misol: Tibbiyotda: "Kasallikni to‘g‘ri tashxislash uchun qanday jarayonlarni amalga oshirish kerak?"

• Masofaviy ta'limda: Onlayn muhitda muammoli vaziyatlar yaratish va ularni hal qilish jarayonini tashkil etish. Misol: Virtual laboratoriyalar orqali eksperimentlar o'tkazish.

Muammoli yondashuv metodi ta'lim jarayonida quyidagicha amalga oshiriladi:

1. **Boshlang'ich bosqich:** O'qituvchi dars boshlanishida muammoli savollar yoki vaziyatlarni keltiradi.

Misol: Tabiiy fanlar darsida: "Nima uchun muz suv yuzasida suzadi?" degan savol bilan darsni boshlash. Bu savol o'quvchilarning qiziqishini uyg'otadi va ular javobni izlashga undaydi.

2. **Guruhli muhokama:** O'quvchilar kichik guruhlariga bo'linadi va muammolarni birgalikda muhokama qiladi.

Misol: Ijtimoiy fanlar darsida: "Bir mamlakatda iqtisodiy muammolarni hal qilish uchun qanday choralar ko'rilishi mumkin?" Guruhlar birgalikda o'z yechimlarini taklif qilishadi va asoslaydilar.

3. **Mustaqil izlanish:** Har bir guruh muammoning yechimiga oid ma'lumotlarni yig'adi, qo'shimcha manbalar bilan ishlaydi va o'z yechimini taklif qiladi. **Misol:** Biologiya darsida: "Zararkunandalarga qarshi ekologik xavfsiz kurash usullarini taklif eting." Bu o'quvchilarni ilmiy adabiyotlarni o'qishga va ularni tahlil qilishga jalb qiladi.

4. **Yechimlarni taqdim etish va tahlil qilish:** Har bir guruh o'z yechimini sinf oldida taqdim etadi va boshqa guruhlar bilan birgalikda tahlil qiladi.

Misol: Informatika darsida: "Tizim xavfsizligini ta'minlash bo'yicha algoritm ishlab chiqish." Har bir guruh o'z algoritmini tushuntiradi va boshqalar bilan muhokama qiladi.

5. **Natijalarni umumlashtirish:** O'qituvchi dars yakunida barcha takliflarni umumlashtiradi va to'g'ri yechimni ta'kidlaydi.

Muammoli yondashuvning qiyinchiliklari

1. Vaqt talab qilishi: O'quv jarayonini puxta rejalashtirish zarur.

2. O'qituvchidan yuqori malaka talab qilishi: O'qituvchi muammoli vaziyatlarni to'g'ri tashkil etishi va o'quvchilarni izlanishga jalb qilishi kerak.

3. Resurslarga bog'liqlik: Ko'p hollarda qo'shimcha materiallar va axborot manbalariga ehtiyoj tug'iladi.

NATIJALAR

Muammoli yondashuv samaradorligi

Tadqiqot natijalariga ko'ra, muammoli yondashuv quyidagi ijobiy natijalarni berdi:

1. O'quvchilarning faolligi va mustaqil fikrlashi

Muammoli yondashuv metodi qo'llanilgan dars jarayonlarida o'quvchilarning faolligi sezilarli darajada oshgani kuzatildi. Misol uchun, "Ikki shahar orasidagi masofani topish uchun qanday usuldan foydalanish kerak?" kabi savollar asosida tashkil etilgan muhokamalarda o'quvchilar o'z fikrlarini mustaqil ravishda ifoda qilishga intildilar va ijodiy yondashuv namoyon etdilar. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, dars davomida muammoli vaziyatlar yaratilganda talabalar o'quv materialini 35% ga yaxshiroq o'zlashtirgan.

2. Ijodiy yondashuvni rivojlantirish

Muammoli yondashuv asosida o'tkazilgan amaliy mashg'ulotlarda talabalar bir nechta yechim variantlarini ishlab chiqishga muvaffaq bo'ldilar. Masalan, biologiya darsida "Zararkunandalarga qarshi ekologik xavfsiz kurash usullarini taklif eting" mavzusida o'quvchilar tomonidan ekologik zarar yetkazmaydigan beshta yangi usul ishlab chiqildi va taqdim etildi. Ushbu usullar orasida tuproqni tabiiy moddalardan foydalangan holda himoya qilish bo'yicha ijodiy takliflar eng samarali deb topildi.

3. Guruhda ishlash ko'nikmalarining rivojlanishi

Guruhli muhokamalar orqali talabalar bir-birlari bilan muloqot qilish va hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishdi. Misol uchun, ijtimoiy fanlar darsida "Bir mamlakatda iqtisodiy muammolarni hal qilish uchun qanday choralar ko'rilishi mumkin?" mavzusida tashkil etilgan guruh ishlari natijasida har bir guruh innovatsion va amaliy jihatdan qo'llanilishi mumkin bo'lgan beshta yechim taklif etdi. Bu talabalar o'rtasidagi hamkorlikning yuqori darajasini ko'rsatdi.

4. Muammoli vaziyat orqali bilimlarni chuqurlashtirish

Muammoli yondashuv usuli o'quvchilarning ilmiy-texnikaviy bilimlarni o'zlashtirishida samaradorlikni oshirdi. Masofaviy ta'lim muhitida "Virtual laboratoriyalar orqali eksperimentlar o'tkazish" misolida talabalar virtual vositalar yordamida murakkab tajribalarni muvaffaqiyatli bajardilar va natijalarni tahlil qilishda yuqori ko'rsatkichlarni qayd etishdi.

5. Baholashdagi qiyinchiliklarni aniqlash

Tahlillar davomida muammoli yondashuvning baholash jarayonida bir qator qiyinchiliklar yuzaga kelgani qayd etildi. Bunda o'quvchilarning faqat yakuniy javoblarini emas, balki muammoni hal qilish jarayonidagi yondashuvlarini ham baholash zarur bo'ldi. Masalan, "Tizim xavfsizligini ta'minlash bo'yicha algoritm ishlab chiqish" vazifasida har bir guruh tomonidan taklif qilingan yechimlar ijodkorlik va texnik jihatdan tahlil qilindi.

6. Mustaqil izlanish natijalari

Talabalarning mustaqil izlanishga bo'lgan qiziqishi oshgani kuzatildi. Ular ilmiy adabiyotlardan foydalanib, turli mavzularda mustaqil tahlillar olib bordilar. Masalan, tarix fanida "Buyuk ipak yo'lining iqtisodiy ahamiyati" mavzusida talabalarning o'tkazgan mustaqil izlanishlari asosida beshta yangi tezis ishlab chiqildi va seminar davomida muhokama qilindi.

MUHOKAMA

Natijalar shuni ko'rsatadiki, muammoli yondashuv ta'lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Biroq, metodning qo'llanilishi davomida quyidagi qiyinchiliklar kuzatildi:

- **Vaqt talab qilishi:** Darslarni puxta rejalashtirish zarur.
- **Resurslarga bog'liqlik:** Qo'shimcha materiallarga ehtiyoj tug'iladi.
- **O'qituvchining malakasi:** Yuqori malakali o'qituvchilargina muammoli vaziyatlarni to'g'ri tashkil eta oladi.

Ushbu cheklovlarni bartaraf etish uchun o'qituvchilarni muntazam ravishda qayta tayyorlash va yangi texnologiyalar bilan tanishtirish tavsiya etiladi.

Mazkur tahlillar shuni ko‘rsatadiki, muammoli yondashuv metodi nafaqat o‘quvchilarning bilim olish jarayonini faollashtiradi, balki ularning mantiqiy va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini ham sezilarli darajada rivojlantiradi. Shu bilan birga, mazkur metodni muvaffaqiyatli qo‘llash uchun o‘qituvchilar tomonidan puxta rejalashtirish va samarali baholash tizimi ishlab chiqilishi zarur.

XULOSA

Muammoli yondashuv metodi ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Ushbu metod nafaqat o‘quvchilarning bilim olish jarayonini faollashtiradi, balki ularning ijodiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini ham rivojlantiradi. Biroq, bu metodni muvaffaqiyatli qo‘llash uchun o‘qituvchi yuqori malakaga ega bo‘lishi va dars jarayonini puxta rejalashtirishi lozim. Ta’lim tizimining rivojlanishi va zamonaviy talablariga javob berishi uchun muammoli yondashuv metodini keng qo‘llash dolzarbdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Barrows, H. S. (1986). A taxonomy of problem-based learning methods. *Medical Education*, 20(6), 481-486.
2. Collins, A., Brown, J. S., & Newman, S. E. (1989). Cognitive apprenticeship: Teaching the crafts of reading, writing, and mathematics. In L. B. Resnick (Ed.), *Knowing, learning, and instruction: Essays in honor of Robert Glaser* (pp. 453-494). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
3. Gagné, R. M. (1985). *The Conditions of Learning and Theory of Instruction* (4th ed.). Holt, Rinehart and Winston.
4. Jonassen, D. H. (1999). Designing constructivist learning environments. *Educational Technology Research and Development*, 47(3), 61-66.
5. Smith, M. K. (2002). Problem-based learning. *The Encyclopedia of Informal Education*. Retrieved from www.infed.org.
6. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.